

**მრავალგზისობის კატეგორიის ისტორიის
ზოგი საკითხი ქართულში**

**SOME ISSUES ON THE HISTORY OF THE CATEGORY
OF RECURRENCE IN GEORGIAN**

ხათუნა ყანდაშვილი

Khatuna Kandashvili

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
Arnold Chikobava Institute of Linguistics

საკვამო სიტყვები: ზმნა, მრავალგზისობა, ხოლმეობითის
მწკრივები

Keywords: verb, iterative, iterative screeves

მრავალგზისობა გამოხატავს წარსულში შესრულებულ განმეორებით (ჩვეულებრივ) მოქმედებას; ის ძველ ქართულში გადმოიციმოდა ხოლმეობითის მწკრივებით. ძველსავე ქართულში დასტურდება მრავალგზისობის ორგანული წარმოების მაგალითები; ვხვდებით ასეთ შემთხვევებს: „მარადის მოვიდოდის“ და „მრავალგზის წარიტაცის“, რომლებიც შეიძლება ჩაითვალოს აზრობრივ ტავტოლოგიად, რადგან აღწერიითი საშუალებები – „მარადის“, „მრავალგზის“ – ხოლმეობითების მწკრივთა სემანტიკას ემთხვევა. ასეთი შემთხვევები უფრო ხშირია ნათარგმნ ძეგლებში. გვანტერესებს, მრავალგზისობის ორმაგი გამოხატვის თვალსაზრისით რა მდგომარეობაა ორიგინალურ თხზულებებში. საკითხის შესასწავლად მივმართეთ ქართული ოთხთავის რედაქციებს: „ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია“ (1945), „ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია“, (1979). შესადარებლად გამოვიყენეთ „ოთხთავის“ ბერძნული დედანი (1904). ორიგინალური თხზულებებიდან მასალა შევისწავლეთ „ძველი ქართული აგიორგაფიული ძეგლების“ I ტომის მიხედვით (1963). ახალი ქართულის შემთხვევაში მივმართეთ ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის შემოქმედებას.

შევეცდებით, ვუპასუხოთ კითხვას, მნიშვნობარსამუბიძგაიმისკენ, რომ მრავალგზისობის გამომხატველ ლექსიკურ ერთეულებთან ერთად ხოლმეობითის მწკრივები გამოეყენებინა: **DE, C:** „მრავალ ჟამ წარიტაცის იგი, და შებორკილიან“ (ლკ., 8; 29); ბერძნულში „**πολλοῖς γὰρ χρόνοις**“ ნიშნავს „მრავალი დროის განმავლობაში“, „წარიტაცის ...შებორკილიან...“ შეესაბამება პერფექტის დრო, ხოლო განხეთქნის“ – მოქმედებითი გვარის მიმღეობა: „**διαρρήσων**“. **FG** და **HIK** რედაქციები: „მრავალგზის წარიტაცის იგი, და შებორკილიან“ (ლკ. 8.29). ბერძნულში რადგან მრავალგზისობა ორგანულად არ გადმოიციმა, ამიტომ განმეორებითი მოქმედების შინაარსს ლექსიკური ერთეული ქმნის, ხოლო ქართულად მთარგმნელს გადმოაქვს ის ლექსიკური ერთეულისა და ორგანული წარმოების მეშვეობით. ფაქტია, ნათარგმნ ძეგლებში მრავალგზისობის ორმაგი გამოხატვის სიხშირე დედნის გავლენით უნდა აიხსნას.

ასეთი დარღვევები ორიგინალურ ძეგლებში იშვიათად ჩნდება: „მრავალგზის ისრაჴლიცა მისცის უფალმან“ (ძვ. ქართ აგიორგაფიული ძეგლები, ტ. I, 1963: 47). ეს მიუთითებს, რომ მრავალგზისობის ორგანული

წარმოება ნელ-ნელა ქრება. ხოლმეობითის მწკრივების გაქრობაც სწორედაც მაშინ უნდა დაწყებულიყო, როდესაც გრამატიკული საშუალებების გვერდით ლექსიკური ერთეულების მოშველიება გახდა საჭირო. გ. გოგოლაშვილი აღნიშნავს, რომ ხოლმეობითის კონტექსტურად გამოხატვის შესაძლებლობის არსებობა შეიძლება გამხდარიყო ხელშემწყობი ფაქტორი (და არა მიზეზი) ორგანული წარმოების მოშლისა და აღწერითი წარმოების ჩამოყალიბებისა.

ენაში მრავალგზისობის გადმოსაცემად დამკვიდრდა აღწერითი წარმოება და მე-19 საუკუნის მწერლებთან (ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი) მრავალგზისობა გადმოიცემა ხოლმე ნაწილაკის მეშვეობით, რომელიც შესაძლოა ნებისმიერი მწკრივის ფორმას დაერთოს:

„ერთი-ორს რომ გადახტებოდა, შეჩერდებოდა ხოლმე და მოიხედავდა უკან“ (წერეთელი, 1985: 57).

ზოგჯერ ხოლმე გამოიყენება იქ, სადაც საჭიროება არ მოითხოვს... მრავალგზისობას ასევე გადმოსცემს უწყვეტლის მწკრივი.

ლიტერატურა:

აბულაძე, ი. (გამომც.). (1963). ძველი ქართული ლიტერატურის

აგიოგრაფიული ძეგლები, წიგნი I. თბილისი: „სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

გიორგობიანი, თ. (1998). ზმნის ძირითადი კატეგორიებისათვის ბერძნულში.

თბილისი: „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

გოგოლაშვილი, გ. (2010). ქართული ზმნა (ფორმანარმოების საკითხები).

თბილისი: „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

Gospe, (1904). *Novu, Testamentum Graecae*, Stuttgart: „Privilegierte

Vürttembergische Bibelanstalt“.

სარჯველაძე, ზ. (1997). ძველი ქართული ენა. თბილისი: „თბილისის

სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

იმნაიშვილი ი. (გამომც.). (1979). ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია.

თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

ყაუხჩიშვილი, ს. (გამომც.), (1953). ქართლის ცხოვრება, ტ. I. თბილისი:

„თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

შანიძე, ა. (გამომც.). (1945). ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია.

თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

შანიძე, ა. (1930). ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები. თბილისი: „სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

შანიძე, ა. (1976). ძველი ქართული ენა. თბილისი: სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

ჩიქობავა, არნ. (2010). შრომები. I. „ყე ნაწილაკი ფერეიდნულში და მისი მნიშვნელობა გრამატიკა-ლოგიკის ურთიერთობის თვალსაზრისით“. თბილისი: „უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

ნერეთელი, ა. (1985). ქართული პროზა, ტ. IX. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.

ჭავჭავაძე, ი. (1989). ქართული პროზა, ტ. VIII. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.

Recurrence expresses repetitive (usual) actions performed in the past. It was expressed through the iterative screeves in Old Georgian. Examples of organic formation of recurrence are attested even in Old Georgian; we can find such cases as “maradis movidodis” and “mravalgzis tsaritatsis” that can be considered as a semantic tautology because the descriptive means “maradis”, “mravalgzis” coincide with the semantics of the iterative screeves. Such cases are more common in translated monuments;

We would like to know what the situation is in terms of the double expression of recurrence in the original works. To study the issue, we used the editions of the Georgian Four Gospels: “Two Old Editions of the Four Gospels” (1945), “Two Last Editions of the Four Gospels” (1979); we used the Greek original of the Four Gospels (1904) for comparison; we studied the material from the original works “Monuments of Old Georgian Hagiographic Literature” (vol. I, 1963). For New Georgian, we used the works by Ilia Chavchavadze and Akaki Tsereteli. We will try to answer the question, why the scribe decided to use the iterative screeves along with lexical units expressing recurrence: DE, C: “mraval zham tsaritatsis igi, da sheborkilian” (Luke 8:29). In Greek, “πολλοῖς γὰρ χρόνοις” means “for a long time”, the words “tsaritatsis, sheborkilian” are in perfect tense while “gankhetknis” is an active participle: “διαρρήσων”. FG and HIK editions: “mravalgzis tsaritatsis igi, da sheborkilian” (Luke 8:29). In Greek, since recurrence is

not organically expressed, the repetitive action is expressed by a lexical unit, while in Georgian the translator translates it through the lexical unit and the organic formation. Clearly, the frequency of double expression of recurrence is explained by the influence of the original.

Such irregularities are rare in the original monuments, e.g. “mravalgzi israelitsa mistsis upalman” (“Monuments of Old Georgian Hagiographic Literature”, vol. I, 1963: 47). This indicates that the organic formation of recurrence is slowly disappearing. The disappearance of the iterative screeve should have started exactly when it became necessary to use lexical units next to grammatical means. G. Gogolashvili notes, that the existence of the possibility to express the iterative contextually (or lexically, descriptively) could be a contributing factor (and not a cause) to the disruption of organic forms and the beginning of descriptive one”.

The descriptive formation was established to convey recurrence in the language, and with 19th-century writers (Ilia Chavchavadze, Akaki Tsereteli) recurrence is conveyed through a particle “kholme” that may be attached to any screeve, e.g. „erti-ors ro gadakhteboda, shecherdeboda kholme da moikhedavda ukan“ (Tsereteli, 1985: 57). Sometimes this particle is used without any need. Recurrence is also expressed by the continuous screeve.

References:

- Abuladze, I.** (Publisher). (1963). *Dzveli kartuli lit'eraturis agiografiuli dzeglebi, I.* tbilisi: tbilisis sakhelmt'sipo universit'et'is gamomtsemloba. [Monuments of Old Georgian Hagiographic Literature”, vol. I. Tbilisi: Tbilisi University Publishing].
- ChavChavadze, I.** (1989). *Kartuli proza.* tbilisi: sabch'ota sakarvelo. [Georgian Prose, Vol. VIII. Tbilisi: Soviet Georgia].
- Chikobava, Arn.** (2010). *Works. I. Q'e nats'ilak'i pereidnulshi da misi mnishvneloba gramat'ik'a-logik'is tvalsazrisit.* tbilisi: tbilisis sakhelmts'ipo universit'et'is gamomtsemloba. [The Particle of qe in Fereydanic and its Importance in Terms of Grammar – logic. Tbilisi: Tbilisi State University Publishing].
- Giorgobiani, T.** (1998). *Zmnis dziritadi k'at'egoriistvis berdznulshi.* tbilisi: tbilisis sakhelmt'sipo universit'et'is gamomtsemloba. [For the main Categories of verb in Greek. Tbilisi: Tbilisi State University Publishing].

- Gogolashvili, G.** (2010). kartuli zmna (pormatsa'rmoebis saki'tkhebi). tbilisi: tbilisis sakhelmt'sipo universit'et'is gamomtsemloba. [Georgian Verb (formation issues)]. Tbilisi: Tbilisi State University Publishing].
- Gospe,** (1904). Novu, Testamentum Graecae, Stuttgart: „Privilegieerte Württembergische Bibelanstalt“.
- Imnaishvili, I.** (Publisher). (1945). Kartuli otkhtavis bolo ori redaktsia. tbilisi: tbilisis sakhelmts'ipo universit'et'is gamomtsemloba. [The Last two Editions of the Georgian Gospel. Tbilisi: Tbilisi University Publishing].
- Kaukhchishvili, S.** (Publisher). (1953). Kartlis tskhovreba, I. tbilisi: tbilisis sakhelmt'sipo universit'et'is gamomtsemloba. [Life of Kartli, I. Tbilisi: Tbilisi University Publishing].
- Sarjeladze, Z.** (1997). Dzveli kartuli ena. tbilisi: tbilisis p'edagogik'uri universit'et'is gamomtsemloba. [Old Georgian Language. Tbilisi: Tbilisi Pedagogic University Publishing].
- Shanidze, A.** (1939). Kartuli enis gramat'ik'is sapudzvebi. tbilisi: tbilisis sakhelmts'ipo universit'et'is gamomtsemloba. [Basics of Georgian Language Grammar. Tbilisi: Tbilisi University Publishing].
- Shanidze, A.** (1976). Dzveli kartuli ena. tbilisi: tbilisis sakhelmts'ipo universit'et'is gamomtsemloba. [Old Georgian Language. Tbilisi: Tbilisi State University Publishing].
- Shanidze, A.** (Publisher). (1945). Kartuli otkhatvis ori dzveli redaktsia. tbilisi: tbilisis sakhelmt'sipo universit'et'is gamomtsemloba. [Old Editions of the Georgian Gospel. Tbilisi: Tbilisi University Publishing].
- Tsereteli, A.** (1985). Kartuli proza, t. IX. tbilisi: sabch'ota sakartvelo. [Georgian Prose, Vol. IX. Tbilisi: Sabchota Sakartvelo].